

УДК 331.45

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ЦИВІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА РІШЕННЯ

**В.Л. Филипчук, проф., д.т.н., Г.І. Туровська, доц., к.т.н., Національний
університет водного господарства та природокористування, м. Київ**

***Анотація.** Визначено методологічні орієнтири для викладання дисциплін, покликаних формувати особистість, здатну до практичної діяльності, творчого пошуку, генерування нових ідей в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.*

***Ключові слова:** професійна підготовка, якість освіти, вища школа, професійні якості, конкурентоспроможність.*

ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ГРАЖДАНСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

**В.Л. Филипчук, проф., д.т.н., Г.И. Туровская, доц., к.т.н., Национальный
университет водного хозяйства и природопользования, г. Киев**

***Аннотация.** Определены методологические ориентиры для преподавания дисциплин, призванных формировать личность, способную к практической деятельности, творческому поиску, генерированию новых идей в условиях глобализационных и интеграционных процессов.*

***Ключевые слова:** профессиональная подготовка, качество образования, высшая школа, профессиональные качества, конкурентоспособность.*

TRAINING FUTURE SPECIALISTS CIVIL SECURITY: PROBLEMS AND SOLUTIONS

**V. Fylypchuk, Prof., D. Sc. (Eng.), H. Turovska, Assoc. Prof., Cand. Sc. (Eng.),
National University of Water and Environmental Engineering, Kyiv**

***Abstract.** Methodological guidelines for the teaching of disciplines designed to form an individual capable of practical activity, creative search, generation of new ideas in conditions of globalization and integration processes are defined.*

***Key words:** training, quality of education, higher education, professional quality, competitiveness.*

Вступ

Забезпечення якості професійної підготовки – одна з основних умов довіри, мобільності, мотивації студентів, сумісності та привабливості європейської вищої освіти [1]. Виходячи з принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості покладена на вищі навчальні заклади (ВНЗ). З огляду на це успішна конкуренція на світовому ринку знань залежить від правильного

окреслення університетами пріоритетів у викладанні та навчанні студентів.

Виклик часу актуалізує питання забезпечення належного рівня якості освіти у вищих школах України з метою підготовки не просто фахівців певної галузі, а професіоналів із творчим підходом до роботи, інноваційним мисленням, багатим багажем знань, інтелектуальними здібностями, практичними навичками роботи, здатних швидко реагувати на мінливість часу, не тільки створювати кон-

курентоспроможний продукт, а й генерувати нові ідеї для майбутнього. У зв'язку з цим в умовах університету має створюватися якісно нова освітня система, здатна моделювати та відтворювати в дійсності всю багатоманітність явищ і зв'язків матеріального й духовного життя суспільства, спрямована на інтелектуальний і духовно-моральний розвиток особистості студента. Тобто змінюватися повинна основна освітня мета – тепер вона полягає не стільки у засвоєнні знань, скільки у забезпеченні умов для самовизначення й самореалізації особистості.

Розвиток професійних якостей у фахівців у галузі цивільної безпеки – це складний, різноманітний процес, на який впливає безліч різноманітних чинників. Педагогічна практика засвідчує, що процес розвитку професійних якостей майбутнього фахівця з цивільної безпеки ефективний тільки тоді, коли ґрунтується на сучасній теорії професійного навчання, концепції розвитку професійних якостей.

Аналіз публікацій

Різні аспекти проблеми професійно важливих якостей особистості досліджували В. Бодров, Е. Зєєр, О. Леонтьєва, О. Моха, Ю. Дьожкіна, С. Батуков та інші науковці. Загальнонаукові принципи професійного становлення особистості, формування її професійної компетентності досліджували Р. Бернс, К. Доуле, С. Корчинські, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, А. Маслоу, Н.Є. Мойсеюк, Дж. Сьюпер, М.А. Чошанов, Дж. Холланд, О.В. Хуторський, Е. Шорт. Але питання модернізації вищої школи для забезпечення якості професійної підготовки майбутніх фахівців до кінця не розкрито.

Водночас, незважаючи на ґрунтовні наукові розвідки та численні публікації з питання забезпечення якості освіти, серед основних проблем, викликів і ризиків, що постали перед українським суспільством, на першому місці «недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці» [2].

Крім того, структура професійної підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки у вищій недостатньо досліджена як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Поза увагою дослідників залишилися психолого-

педагогічні аспекти навчання фахівців з цивільної безпеки, концептуальні ідеї щодо особистісно орієнтованої професійної підготовки.

Мета і постановка завдання

Мета пропонованої статті полягає в дослідженні проблем підвищення рівня й якості професійної підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки та шляхів їх рішення, покликаних формувати особистість, здатну до практичної діяльності, творчого пошуку, генерування нових ідей в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів.

У нових умовах господарювання перед фахівцем з цивільної безпеки виникає чимало проблем, які він повинен вирішувати сам, тому необхідно мати відповідь на питання, якою є готовність фахівця до самостійного виходу на ринок праці. Адже достойне місце у фаховій спільноті може зайняти лише той, хто налаштовується постійно розвивати свій потенціал, нарощувати особисті ресурси, тобто бути конкурентоспроможним на ринку праці.

Підготовка фахівців з цивільного захисту

Професійна діяльність фахівців з цивільної безпеки є складною, багатогранною та поліфункціональною. Вона потребує високого рівня професіоналізму, фахової майстерності, інтелектуальних якостей і здібностей, особливо в сучасних умовах ускладнення завдань. З урахуванням цієї обставини проблема підвищення рівня та якості професійної підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки в Національному університеті водного господарства та природокористування (далі НУВГП) є актуальною.

Якісна освіта, надана ВНЗ – це цілеспрямований комплекс знань, що формує професійний менталітет. Підготовка фахівців з цивільного захисту, професіоналів своєї справи – це не лише процес формування знань, умінь та навичок, а й виховання особистості культурної, інтелектуально й духовно розвиненої. Виховувати набагато важче, ніж навчати. Процес виховання майбутнього фахівця – це створення умов для його самовизначення та самореалізації, усвідомлення ролі та специфіки обраної професії.

Як показує практика, величезну роль у роботі майбутнього фахівця відіграє його психологічна характеристика. Йому доводиться спілкуватися на різних рівнях – від робітника до директора підприємства, від керівників до інших представників органів місцевої влади. Інтереси справи потребують від нього толерантності, здатності чітко формулювати та зрозуміло висловлювати свою думку. Саме через невміння знаходити контакти з посадовцями підприємств, установ і організацій багато новоприйнятих фахівців звільняються в перші місяці самостійної роботи. Майбутній фахівець повинен бути психологом, миротворцем та вихователем. Набути такі знання та виробити необхідні якості можливо тільки завдяки базовій професійній освіті, підвищенню кваліфікації, а також за допомогою систематичної самоосвіти та самовдосконалення. Як зазначається [3], успішні випускники вважають, що відношення базової освіти та самоосвіти визначається як 50 до 50, інші – як 30 до 70.

Підготовка фахівців з цивільної безпеки визначається складністю та значним обсягом загальнотехнічних і галузевих знань, які потребують заходів щодо їх систематизації, а також тривалістю становлення фахівця та багаторівневим характером організації навчання в освітніх закладах, що відрізняються цілями, структурою навчальних планів, методами, формами та засобами навчання.

В умовах використання європейської кредитно-трансферної системи надзвичайно важливим є запровадження інноваційних форм і методів організації навчального процесу, які сприяють переходу від навчання предметно-інформаційного типу до креативно-розвивального [4]: організувати спільний пошук розв'язання завдання; навчити самостійно міркувати, відстоювати свої думки, ставити запитання, бути ініціативним у набутті нових знань. Це виховує кваліфікованого, конкурентноспроможного фахівця.

Інновації конкретизуються як у цілісній конструкції педагогічного процесу, так і в кожному конкретному його елементі [5]:

– цільовий складник впливає на структуру й зміст навчального плану та програми як окремої дисципліни, так і всього комплексу навчальних дисциплін, орієнтує на певний прогнозований педагогічний результат;

– змістовний складник впливає на зміст та структуру як окремих навчальних дисциплін, так і на освіту загалом;

– оцінний складник впливає на зміст, методи, форми контролю та оцінювання навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Освітній процес у НУВГП, як і в інших ВНЗ, здійснюється за такими формами відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [6]: навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи. Основними видами навчальних занять у виші є лекція, лабораторне, практичне, семінарське, індивідуальне заняття, консультація.

Важливо, щоб пошук відбувався не шляхом спроб і помилок, а більш раціонально з погляду витрат часу і затрат зусиль. Це досягається через відповідні запитання та відповіді на них у навчальних посібниках для самостійного навчання. Вирішенню проблемних ситуацій допомагає інтерактивний режим взаємодії викладача та студента [7]. З носія готових знань викладач перетворюється в організатора пізнавальної діяльності студентів. Водночас створюється й реалізується модель творчої особистості, яка не лише володіє навичками спілкування, розуміє певне явище чи процес, а й уміє самостійно працювати над розвитком власного інтелекту, культури й моралі, виявляє свій творчий потенціал, що є основою успішного подальшого професійного становлення особистості.

Особлива увага приділяється взаємозв'язку дисциплін професійної та практичної підготовки [8]. Для цього, виходячи із стандарту вищої освіти України за галуззю знань «Цивільна безпека», розроблено перелік усіх розділів і питань, які повинні знати студенти, та включено їх до робочих програм навчальних дисциплін. Це забезпечує наступність повного висвітлення всіх питань та усунення їх дублювання. Зокрема на кафедрі для кожної дисципліни розроблено структурно-логічну схему, яка показує міждисциплінарні зв'язки циклів гуманітарної, соціально-економічної та професійно-практичної підготовки, що формують поняттєво-категорійний, теоретичний і методологічний апарат, закладають відповідну теоретичну та інформаційну базу, а також надають розуміння її значення для становлення належного рівня майбутнього фахівця.

Таким чином, методика реалізації принципу наступності у професійній підготовці фахівців з цивільної безпеки передбачає проектування наскрізних навчальних програм, визначення методів, форм і засобів реалізації цього принципу в навчально-пізнавальній діяльності студентів, а також поетапний розвиток професійних понять, умінь, навичок, трансформацію систематичних спеціальних знань у системні професійно значущі знання, уміння та навички.

Перехід до кредитно-трансферної системи в навчальному процесі посилює контроль викладачами ефективності та якості засвоєння студентами тем програмного матеріалу, що потребує від молоді підвищеної активності на заняттях і позитивно впливає на результати навчання. Разом з тим кожен викладач переглядає свої методи роботи з метою проведення занять відповідно до умов сьогодення. Він повинен так організовувати навчальну діяльність, щоб студент мав змогу зробити для себе відкриття, унаслідок якого він синтезує знання, установлює взаємозв'язки між різноманітними явищами, робить висновки, формує нові визначення. Як зазначав Б.Ц. Бадмасв, здатність створювати знання – це природна невід'ємна властивість мислення людини. Тому необхідно це враховувати в навчальному процесі.

Сучасні підходи професійної освіти на кафедрі охорони праці та безпеки життєдіяльності НУВГП спрямовані на переведення студента з об'єкта впливу на нього викладача в активного суб'єкта навчання. Відповідно традиційні форми навчання (лекції, практичні заняття, семінари) підпорядковані головній меті: дати студентам орієнтир у самостійній їхній роботі. Викладач лише спрямовує та організовує їхню діяльність, намагається розвинути в особистості активність, критичне мислення, уміння імпровізувати, вирішувати складні питання, займатися самокритичною діяльністю.

У процесі професійного навчання студентство набуває фундаментальних знань, практичних навичок, моральної зрілості. Методологічною основою дослідження особистості як фахівця є особисто-діяльнісний підхід [9], орієнтований на студентів. Саме цей підхід створює максимальні умови для концептуальних підходів формування змісту навчальних програм за умови наступності у професійній підготовці майбутніх фахівців.

На кафедрі охорони праці та безпеки життєдіяльності з урахуванням правил кредитно-трансферної системи та нововведень складено нові робочі програми; розроблено навчально-методичні комплекси, які містять усі необхідні складники забезпечення навчальної діяльності студентів відповідно до загальноєвропейських вимог; впроваджено систему оцінювання навчальних досягнень студентів; розроблено модульні контрольні роботи; проведено розрахунок балів; визначено критерій оцінювання знань та вмінь слухачів.

Багаторічний досвід викладання дисциплін з безпеки життя та діяльності на кафедрі свідчить, що успіх у навчанні насамперед залежить від обраних форм і методів навчання. Це обумовлює пошуки нових ефективних шляхів удосконалення навчального процесу. З метою відображення об'єктивного рівня засвоєння студентами відповідного навчального матеріалу, викладачі кафедри систематично контролюють виконання кожним студентом усіх видів навчальної діяльності. Об'єктом контролю є успішність засвоєння теоретичних знань, практичних навичок та завдань самостійної роботи. Формами контролю обрані: усне опитування, перевірка якості виконання практичних навичок, експрес-контроль, тестовий контроль, модульні контрольні роботи та семестровий контроль. Результати успішності студентів за видами діяльності заносяться в електронний журнал. Умовою реалізації модульного принципу організації змісту навчальної дисципліни є можливість виділити провідні ідеї професійної діяльності, на розкриття і засвоєння яких спрямований кожний модуль, а також чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної діяльності.

Освітній процес щодо підготовки майбутніх фахівців з цивільної безпеки потребує нормативного, інформаційного, методичного, кадрового та матеріально-технічного забезпечення. Для кожного його виду існують чинні ліцензійні вимоги. Нормативне забезпечення здійснюється Законом України «Про вищу освіту», стандартами вищої освіти та іншими нормативними актами Міністерства освіти і науки України та ВНЗ. Інформаційне забезпечення здійснюється навчальними книгами (підручниками, навчальними посібниками, конспектами лекцій, методичними рекомендаціями та вказівками), а також

електронними ресурсами, розміщеними в цифровому репозиторії університету. У зв'язку з цим на кафедрі значна увага приділяється навчально-методичному забезпеченню спеціальності, особливо, щодо підготовки навчальних посібників.

На сучасному етапі ефективна підготовка учасників освітнього процесу ВНЗ можлива за рахунок посилення практичної спрямованості навчання студентів. Одним з основних завдань вишу є формування в майбутніх фахівців здібності перетворювати здобуті в навчальному процесі теоретичні знання на професійні функції. Саме теоретична та практична підготовка студентів є ресурсом для формування професійної компетентності та кар'єрного зростання майбутніх фахівців [10].

Практична підготовка студентів з цивільної безпеки здійснюється шляхом проходження ними практики на підприємствах, в установах та організаціях згідно з укладеними ВНЗ договорами або у його структурних підрозділах, що забезпечують практичну підготовку [6]. Зокрема технологічна практика організовується для закріплення теоретичних знань студентів, удосконалення й розширення практичних умінь та навичок у роботі майбутніх фахівців з питань цивільної безпеки.

Зміст технологічної практики спрямовано на вирішення таких завдань:

- вивчити безпеку праці у виробничих процесах; сформувати поняття про технологічну безпеку на виробництві з питань охорони праці; навчити аналізувати стан умов праці та елементів виробничого ризику на підприємстві; ознайомитися з технічною та конструкторською документацією підприємства;
- дослідити чинники, що впливають на аварійність і виробничий травматизм; узагальнити та систематизувати знання з охорони праці, організації та планування виробництва;
- набути практичних знань, умінь та навичок для майбутньої професійної діяльності;
- виховувати відповідальність за колективну та власну безпеку.

Під час проходження практики в студентів формуються професійні уміння приймати самостійні рішення, виконуючи конкретну роботу в умовах виробництва, а також у них виникає потреба самостійно поповнювати свої знання і творчо застосовувати їх у власній майбутній діяльності.

У процесі практичної підготовки молоді розвиваються такі позитивні якості, як здібність перетворювати здобуті в навчальному процесі теоретичні знання на професійні функції, потреба до самостійного поповнення своїх знань та вміння їх творчо застосовувати в практичній діяльності, працездатність, прагнення до самовдосконалення, відповідальність. Таким чином, практична підготовка студентів спрямована на процес оволодіння ними системи теоретичних та практичних знань, умінь і навичок, що є запорукою професійної компетентності майбутніх фахівців з цивільної безпеки.

Як показує досвід, до підготовки кваліфікованих кадрів необхідно залучати і працедавців. Адже головним замовником освітніх послуг і, відповідно, контролером їх якості сьогодні передусім є не держава, а суспільство, особистості, та, зокрема, працедавці. Насамперед їм необхідно розширити свою участь у формуванні переліку дисциплін та змісту і структури навчальних програм у ВНЗ, які більшою мірою формуються без урахування ринку праці, що постійно змінюється. Працедавці, які будуть залучені до цього процесу, зможуть «змусити» викладачів вивчити передовий досвід, тобто стати компетентними у світі, що швидко змінюється [3]. Викладачі вже не зможуть викладати матеріал тільки теоретично. Їм через зростаючі вимоги треба буде постійно підтримувати контакти з виробниками, моніторити законодавство в галузі. Окрім цього, працедавці повинні активніше співпрацювати з вишами з питань технічного оснащення навчальних аудиторій, надання місць для проходження студентами практики, а також прийняття на роботу молодих фахівців.

Однією з ефективних форм практичної підготовки майбутніх фахівців під час здобуття освіти є дуальне навчання, яке активно використовується європейськими університетами. Концепція дуальної освіти передбачає просторове та часове поєднання за принципом 50 на 50 % навчання у ВНЗ та стажування на підприємстві (в установі) на підставі заздалегідь укладеної з університетом угоди про співпрацю: виконується робота, пов'язана з обраним фахом, у цьому випадку робота студента оплачується підприємством (установою). Для української системи вищої освіти цей підхід є новим і потребує методологічного розроблення та адаптації до реалій сучасного ринку праці.

Висновки

Результати проведеного дослідження підтвердили, що одним з найважливіших людських ресурсів на сьогодні стає професіоналізм і творча майстерність фахівців. Відповідно актуалізується питання усвідомлення сутності професійної підготовки в усіх її проявах. Необхідне нове бачення проблем сучасного фахівця-професіонала в галузі цивільної безпеки.

Ринок праці визначає, що головною стає не кількість знань, що є, звичайно, важливим, а здатність вирішувати проблеми, уміти виявляти себе в непередбачуваних ситуаціях. Тому сьогодні перед ВНЗ стоїть завдання не лише надати майбутньому фахівцеві знання та сформувати в нього вміння в межах відповідної галузі господарювання, але й зорієнтувати його на постійне самовдосконалення, самоосвіту. Адже вимоги суспільства до фахівця постійно змінюються, з'являються нові технології, і зайняти гідне місце у фаховій спільноті можна лише за умови постійного розвитку власного потенціалу та нарощування особистих ресурсів, що дозволить у майбутньому активно вирішувати особистісні проблеми переходу до виконання професійної, активної, самостійної та відповідальної соціальної ролі.

У цьому випадку забезпечення якості професійної освіти варто пов'язувати як із покращенням технологій навчання й управління, так і з розширенням контактів для оперативного обміну інформацією та людськими ресурсами, що відповідає основним засадам розвитку сучасної вищої освіти.

Література

1. Якименко Ю.І. Якість освіти – крок до європейської інтеграції / Ю.І. Якименко. – Режим доступу: <http://kpi.ua/530-3.6>.
2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. – Режим доступу: http://www.meduniv.lviv.ua/files/info/nats_strategia.pdf.
3. Березуцкий В. Безопасность на производстве зависит от подготовки квалифицированных кадров в вузах страны / В. Березуцкий, В. Иванов // Промислова безпека. – 2013. – № 9. – С. 14–20.
4. Ігровська С.А. Проблема якості вищої освіти / С.А. Ігровська // Проблеми цивільного захисту: управління, попередження, аварійно-рятувальні та спеціальні роботи: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 2013 р.). – С. 241–243.
5. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: навч. посібник / Т.І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2015 №1556-VII. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/diyalnist/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>.
7. Туровська Г.І. Впровадження інтерактивних форм навчання – один з найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у сучасному вищому закладі / Г.І. Туровська, Т.А. Костюкова // Технології навчання: збірник науково-методичних праць. – 2015. – Вип. 14. – С. 66–78.
8. Туровська Г.І. Забезпечення наступності в професійній підготовці фахівців за напрямом «Охорона праці» / Г.І. Туровська, В.Л. Филипчук // Нова педагогічна думка. Частина I. – 2013. – № 1. – С. 131–133.
9. Литвин А.В. Реалізація принципів навчання у системі ступеневої професійної освіти / А.В. Литвин // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 145–152.
10. Каменська І.С. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх інспекторів з охорони праці під час їх практичної підготовки / І.С. Каменська, Ю.В. Великдан // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2015. Вип. 124. – С. 160–162.

Рецензент: О.В. Полярус, професор, д.т.н., ХНАДУ.